

บทคัดย่อ

จากการที่นักวิจัยเคยมีประสบการณ์ในการเข้าไปทำงานตามโครงการการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป้าหมายด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมทุกฝ่าย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536-2542 และได้พบว่าการทำงานโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในหลายๆกิจกรรมไม่อาจเข้าถึงคนกลุ่มหนึ่งที่มีมักจะไม่ค่อยมีโอกาสเข้ามาร่วมกิจกรรม หรือเข้าร่วมแต่ไม่เคยมีบทบาทใดๆ (แม้แต่จะเป็นผู้รับประโยชน์บ้าง) ทั้งๆที่โครงการทุกโครงการล้วนมีจุดประสงค์และเป้าหมายในการกระจายการมีส่วนร่วมและการรับประโยชน์ให้เท่าเทียมและอย่างทั่วถึงกันคนทุกกลุ่มทุกหมู่เหล่า สังเกตได้จากปรากฏการณ์อันเป็นอัตลักษณ์ของคนกลุ่มนี้ ที่ดูเหมือนกับไม่สนใจมีส่วนร่วม ไม่เสียสละ ไม่กระตือรือร้น รวมทั้งไม่เข้าใจปัญหาใดๆ ไม่กล้าแสดงออก ไม่แสดงความคิดเห็น และมักจะเข้าร่วมบางครั้งที่อาจจะถูกเกณฑ์มา หรือสนใจเพียงแค่ประเภท อยากรู้ อยู่หลัง แอบฟัง บังเสาะ ฝ้าดู อยู่ไม่นาน คนกลุ่มนี้จะมากขึ้นในชุมชนที่ไร้หลักฐานและเป็นที่พักพิงอาศัยของครัวครัวอพยพเร่ร่อน ไร้ภูมิสำเนา เป็นกลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสที่เข้าไม่ถึงความช่วยเหลือและบริการของรัฐ

การศึกษาสภาพความเป็นไปของคนกลุ่มนี้ โดยเริ่มจากการศึกษาสภาพครอบครัว ประวัติความเป็นมาของครอบครัว การดำรงชีวิต วิธีการดำเนินชีวิตและการเปลี่ยนแปลง การดิ้นรนเพื่อแก้ปัญหาตนเอง การเข้าเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโครงการช่วยเหลือต่างๆ ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และความคิดเห็นย้อนกลับที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าร่วมและการรับประโยชน์จากโครงการและกิจกรรมดังกล่าว เพื่อแสวงหามาตรการในการเพิ่มสมรรถภาพ ความมั่นใจ และรูปการจิตสำนึก ให้คนเหล่านี้ตระหนักถึงความรับผิดชอบที่ต้องมีต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน รวมทั้งแสวงหาแนวทางและนโยบายของความช่วยเหลือต่างๆว่ามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เป็นจริงมากน้อยเพียงใด และอย่างไร โดยใช้กระบวนการสัมภาษณ์ลึกเป็นรายบุคคลและครอบครัว และกระบวนการกลุ่มเสวนาในพื้นที่ โดยผู้สัมภาษณ์ครอบครัวเป้าหมายซึ่งจับจองพื้นที่วางริมทางรถไฟในเขตเทศบาลนครขอนแก่นและบริเวณทลรอบเมืองนครขอนแก่นเป็นที่อยู่อาศัยมานานกว่า 50 ปี จำนวน 10-15 ชุมชน ผลการศึกษาโดยสรุปคือ

การเกิดชุมชนแออัดในเมืองเป็นผลโดยตรงและสืบเนื่องมาจากแนวทางและนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมและบริการ โดยละเลยและไม่สนใจภาคเกษตรกรรม ทำให้ชนบทล่มสลาย ต้องดิ้นรนและถูกหลอกล่อให้อพยพเข้ามาเป็นแรงงานราคาถูกและไร้ฝีมือ ส่งผลให้เกิดฐานประชากรในกลุ่มคนจนและด้อยโอกาสจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น กระจายกันอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างๆที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะพื้นที่ของทางราชการ เช่น ที่ราชพัสดุ เทศบาล และการรถไฟ รวมทั้งที่ของเอกชนเดิม ซึ่งจะต้องมีปัญหาการไร้ที่อาศัยทั้งโดยการเจรจา การใช้ความรุนแรง และกฎหมายบังคับ

ความเป็นอัตลักษณ์ของประชากรเหล่านี้ ประมาณร้อยละ 10-20 ของจำนวนครัวเรือนในแต่ละชุมชนมีสภาพชีวิตที่ คู้นซิ้น กับสภาพความยากจน หาเช้ากินค่ำ ดิ้นรนช่วยเหลือตัวเอง ไม่สนใจความผันแปรทางสังคม ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆกับเพื่อนบ้านและชุมชน และประการสำคัญ อาจไม่ได้รับประโยชน์ใดๆที่เป็นความช่วยเหลือจากภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนเข้าไม่ถึงบริการของรัฐไม่ว่ารูปแบบใด เช่น การ

มีบัตรประชาชน โครงการสามสิบบาทรักษาทุกโรค หรือแม้แต่กองทุนการเงินต่างๆที่ผ่านไปยังผู้นำชุมชนหรือองค์กรชุมชน

คนภายนอกอาจเข้าใจไม่ได้ถึงความสัมพันธ์เชิงลึกที่มีอยู่ในกลุ่มคนยากจน เช่นชุมชนในเขตเมืองขอนแก่น ซึ่งแม้จะผ่านช่วงเวลาที่ได้มีองค์กรเอกชนและรัฐเข้าไปดำเนินการพัฒนาด้านต่างๆมากกว่า 10 ปีจนถึงปัจจุบันที่รัฐบาลมีนโยบายให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆอย่างชัดเจน กลับมีเพียงสัมฤทธิ์ผลเชิงนโยบายเท่านั้น ยังไม่มีสัมฤทธิ์ผลเชิงปฏิบัติที่จะเข้าถึงกลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาสอย่างแท้จริงให้เห็นเป็นรูปธรรม

หากตั้งคำถามว่ามีแนวทางที่จะแก้ไขปัญหากันอย่างไร โดยวิธีใด ได้หรือไม่ คำตอบก็คือ คิดว่าน่าจะทำได้ แต่คงมีเรื่องที่จะกระทำได้โดยง่าย เพราะคงอีกนานที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน จะสามารถมีกระบวนการร่วมกันทำความเข้าใจเนื้อหาและประเด็นเหล่านี้อย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรม และถือเสมือนหนึ่งเป็นปัญหารากเหง้าของสังคมไทยโดยแท้ และประการสำคัญ กรอบคิดและวิสัยทัศน์ของผู้ที่จะปฏิบัติงานสนองนโยบายของรัฐและหรือองค์กรเอกชนจะต้องทำความเข้าใจหรือสามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดและทัศนคติให้สอดคล้องกับแนวทางและนโยบายเหล่านั้นได้ด้วย